

LIBERALIZMUS DNES

EGON GÁL

písané pre K&K

Čo majú spoločné homosexuálne manželstvá s dôchodkami alebo interrupcie s daňami a zahraničnou politikou? Nič, okrem toho, že na tieto veci má väčšina liberálov odlišný názor ako väčšina konzervatívcov. „Liberalizmus“ je dosť neurčité slovo, ktoré používa kto chce a ako chce. Na Slovensku sa používa na označenie ľudí, ktorí schvaľujú homosexuálne manželstvá a neschvaľujú návrh Zmluvy o výhrade svedomia s Vatikánom, prípadne nejakým spôsobom súvisia s politickou stranou ANO. Politický liberalizmus je však o niečom úplne inom. Je to pokus, zatiaľ skôr teoretický, špecifikovať podmienky, za akých by mohli v dobre organizovanej spoločnosti rozumných ľudí koexistovať jednotlivci a skupiny, ktoré majú na tieto veci odlišné názory. Liberalizmus nehovorí nič o tom, aký spôsob života je najlepší. Okrem zákazu brániť v slobode iným, nemá žiadnu špeciálnu morálnu doktrínu o tom, podľa akých princípov by sa ľudia mali riadiť vo svojich osobných životoch. Problémom politického liberalizmu je: „Ako môžem v ústavnej demokracii spolu vychádzať rôzne náboženské a sekulárne doktríny a spolupracovať pri rozumne spravodlivom a efektívnom spravovaní krajiny?“ (J. Rawls).

Podľa Rawlsa je k tomu potrebný akýsi „prekrývajúci konsenzus“. Minimálny súbor hodnôt, princípov a noriem, na ktorých by sa, v záujme efektívneho a spravodlivého spravovania krajiny, mohli a mali dohodnúť všetci členovia spoločnosti, bez ohľadu na ideológiu, náboženstvo alebo sociálne postavenie. Hľadanie takého „morálneho minima“ zamestnávalo náboženských mysliteľov a politických filozofov vo všetkých dobách a všetkých kultúrach. V Evanjeliu podľa Matúša sa citujú Ježišove slová: „Všetko čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. V tom je celý zákon i proro-

ci.“ Politický liberalizmus, aspoň v tej verzii, v akej ho rozpracovávajú Rawls, Habermas alebo Rorty, je iba sekularizovaným pokusom, u Rawlsa a Habermasa racionalistickejšim, u Rortyho romantickejšim, prerazprávať túto koncepciu morálky jazykom politických procedúr. Nevidím napríklad žiadny rozdiel medzi morálnym postojom katolíckeho teológa J. B. Metza, ktorý je presvedčeným kritikom liberalizmu a postojom presvedčeného liberála R. Rortyho. Podľa Metza je „rešpekt pred cudzím utrpením podmienkou všetkej politickej kultúry“ a podľa Rortyho je liberál človek „ktorý považuje krutosť voči iným za to najhoršie, čoho sa dopúšťame“. Čím sa títo dvaja myslitelia odlišujú, nie sú morálne ale politické postoje. Líšia sa v názore, akým spôsobom by sa isté morálne princípy mohli zaviesť do praktického života.

Už Kant upozornil na to, že vytvoríť spoločnosť slobodných ľudí, ktorí by rešpektovali hoci aj takúto minimalistickú morálku, je najväčší problém, pred aký príroda človeka postavila. Riešenie tohto problému vyžaduje, podľa Kanta, tri veci: dobrú ústavu, rozumné pravidlá, ktoré sa opierajú o bohaté skúsenosti s mnohými spôsobmi života a predovšetkým ochotu ľudí dodržiavať tieto pravidlá. Práve táto tretia požiadavka robí z Kantovho problému najťažší problém, aký kedy ľudia riešili.

Ochota dodržiavať dohodnuté pravidlá spolu s dôverou, že aj iní členovia spoločnosti ich budú dodržiavať (správať sa k iným tak, ako by sme chceli, aby sa oni správali k nám), tvorí sociálny kapitál spoločnosti. Často sa zvykne argumentovať, že liberálna demokracia, ktorej korene sú v osvietenskom racionalizme, žije zo sociálneho kapitálu, ktorý sama nie je schopná produkovať. Liberalizácia a sekularizácia politického života, individualizmus a ekonomický trh spotrebávajú sociálny kapitál, ktorý vytvorilo náboženstvo a predmoderné formy sociality, ale nie sú schopné vytvárať nové zdroje sociálneho kapitálu.

Metz v tejto súvislosti píše o Bocken-dorfovom paradoxe: „Moderný liberálny právny štát žije z predpokladov, ktoré sám nemôže ani produkovať ani garantovať, a preto ich spotrebováva bez možnosti reštitúcie.“

Kantov problém možno chápať aj ako otázku: „Akým spôsobom je možné obnoviť zdroje sociálneho kapitálu v súčasných spoločnostiach?“ Metzova odpoveď je, že sa treba vrátiť pred osvietenský projekt a napraviť škody, ktoré napáchal. Znovu premyslieť monoteizmus založený na biblickom utrpení. Vrátiť autoritu kresťanským inštitúciám, v ktorých je spomienka na toto utrpenie zakódovaná. Habermasova odpoveď je, že treba pokračovať v projekte osvietenského racionalizmu, ale individuálny rozum treba nahradiť rozumom spoločnosti. Sme rozumní nie preto, že sme vybavený rozumom, ale preto sme časťou slobodného „argumentujúceho spoločenstva“, v ktorom môžeme bez strachu zverejniť svoje predstavy o tom, čo je v obecnom záujme, a tým ich racionalizovať. Miera našej rozumnosti je tým väčšia, čím väčšia je váha „argumentujúceho spoločenstva“ vo formovaní spoločnej vôle občanov.

Na rozdiel od Habermasa si Rorty myslí, že by sme mali zabudnúť na osvietenský racionalizmus a rozvíjať demokratické inštitúcie, ktorých vznik osvietenstvo podniklo, a na rozdiel od Metza sa domnieva, že by bolo dobré zabudnúť na politickú autoritu náboženských inštitúcií a rozvíjať morálku, ktorá pochádza od náboženských mysliteľov. Človek by mal mať rešpekt k cudziemu utrpeniu bez toho, aby preň potreboval nejaké metafyzické, náboženské alebo racionálne zdôvodnenie. Nie hľadať odpoveď na otázku „prečo nebyť krutý?“, ale „ako nebyť krutý?“.

Liberálne demokracie zďaleka nie sú demokraciami obývanými samými liberálmi. „Argumentujúce spoločenstvo“ nie je spoločenstvo konsenzu, ale skôr konfliktu. Nemožno jednoducho brať vážne existen-

ciu plurality hodnôt a záujmov a súčasne sa domnievať, že je možná bez konfliktov. Sociálne konflikty nie sú iba konfliktmi záujmov, veľmi často sa týkajú práve konfliktných interpretácií eticko-politických hodnôt stelesnených v politických inštitúciách. Bez týchto konfliktov demokracia prestáva byť pluralistická, a teda prestáva byť demokraciou liberálnou. Usilovať sa o akési konečné riešenie konfliktov, o harmóniu a všeobjímajúcu zhodu (pokiaľ ide o hodnoty a záujmy) znamená vystavovať liberálnu demokraciu riziku.

Pokúšať sa v dnešnej Európe založiť morálku a hodnoty na jednom konkrétnom náboženstve alebo jednej konkrétnej tradícii mi pripadá rovnako problematické, ako sa pokúšať založiť ju bez ohľadu na náboženstvo a tradíciu. Pri každom takom pokuse sa dopúšťame jedného z dvoch omylov, na ktoré upozornil Marcel Gauchet: „Prvým omylom je, že z existencie subjektívneho jadra, ktoré poskytuje religiozita, vyvodíme trvalosť alebo nemennosť jedného konkrétneho náboženstva a druhým, že nepochybné slabnutie významu náboženstva v našich spoločnostiach budeme považovať za neklamnú známku toho, že náboženstvo sa raz navždy vyparí“ (Gauchet, 2004).

Potreba dnešných pluralitných spoločností nespočíva v zhode názorov na základné hodnoty a správny spôsob života, ale v spoločných inštitúciách, v rámci ktorých možno konflikty hodnôt a záujmov prejednávať. Žiť spoločne s inými neznamená žiť v spoločnosti zjednotenej hodnotami, ale mať spoločné inštitúcie, ktorých prostredníctvom možno riešiť konflikty.